De heerlijkheid Velpen in Halen tijdens de 18de eeuw

De heerlijkheid Velpen lag te Halen op de linkeroever van de Gete en vormde dus een grensgebied tussen het hertogdom Brabant en het graafschap Loon. De heer van Velpen had er zijn bezittingen, de cisterciënzerzusters van de abdij van Rothem waren zijn buren en door zijn gebied kronkelde de Velpe. We nemen de lezers mee op een verkenning tijdens de 18de eeuw.

Op het plannetje hieronder staan de wegen aangeduid zoals ze er ongeveer bijlagen in 1750. We baseerden ons hierbij op de Atlas der Buurtwegen uit 1844, waarop grotere wegen werden aangeduid met *chemin (Ch),* de kleinere wegen met *sentier (s).*[1] Vermoedelijk waren de eerste wat breder en berijdbaar met kar en paard, en waren de kleinere wegen eerder voetwegen. Dit wegennet komt vrij goed overeen met dit aangeduid op de Ferrariskaart.[2] Er is ook nog een vrij goede overeenkomst met het huidige wegennet in deze regio, uitzondering gemaakt voor de kleinere voetwegen die hier nog maar deels terug te vinden zijn. Het gebied dat we verkennen wordt doorkruist door de Velpe, zowat de moederrivier van Halen. Deze komt uit Kortenaken gekronkeld, loopt verder rondom het dorpscentrum van Halen en mondt even voorbij Zelk uit in de Demer.

Het grondgebied van het feodale Halen bestond tijdens het Ancien Régime grotendeels uit 3 gebieden[3]:

-de **heerlijkheid Velpen**, in het bezit van de heer van Velpen die er als een soort mini-vorst van rechtswege en in eigen naam overheidsgezag uitoefende.

-de **heerlijkheid Zelk**, in het bezit van de heer van Zelk, in de 18de eeuw waren dit de kartuizermonniken van het nabijgelegen Sint-Jansbergklooster.

-de **heerlijkheid Halen** zelf, die tussen beide andere heerlijkheden inlag en in het bezit was van de vorst, de hertog van Brabant zelf. Dit gebied omvatte dus het omwalde stadje Halen zelf, en het omringende buitengebied.

Elk van deze heerlijkheden werd bestuurd door een schepenbank. Voor de heerlijkheid Halen was dit aanvankelijk het laathof van het Kapittel van Sint-Lambertus van Luik[3], dat geleidelijk aan de feitelijke schepenbank van de heerlijkheid Halen vormde.

Binnen deze 3 heerlijkheden heersten respectievelijk de heer van Velpen, de heer van Zelk en de hertog zelf als plaatselijke vorsten over de inwoners. Hun leven zou zowat in al zijn aspecten bepaald worden door hun wil. Het stadje Halen zelf was binnen de heerlijkheid Halen ontstaan als een vrijheid, de inwoners konden dus van bepaalde privilegies genieten.

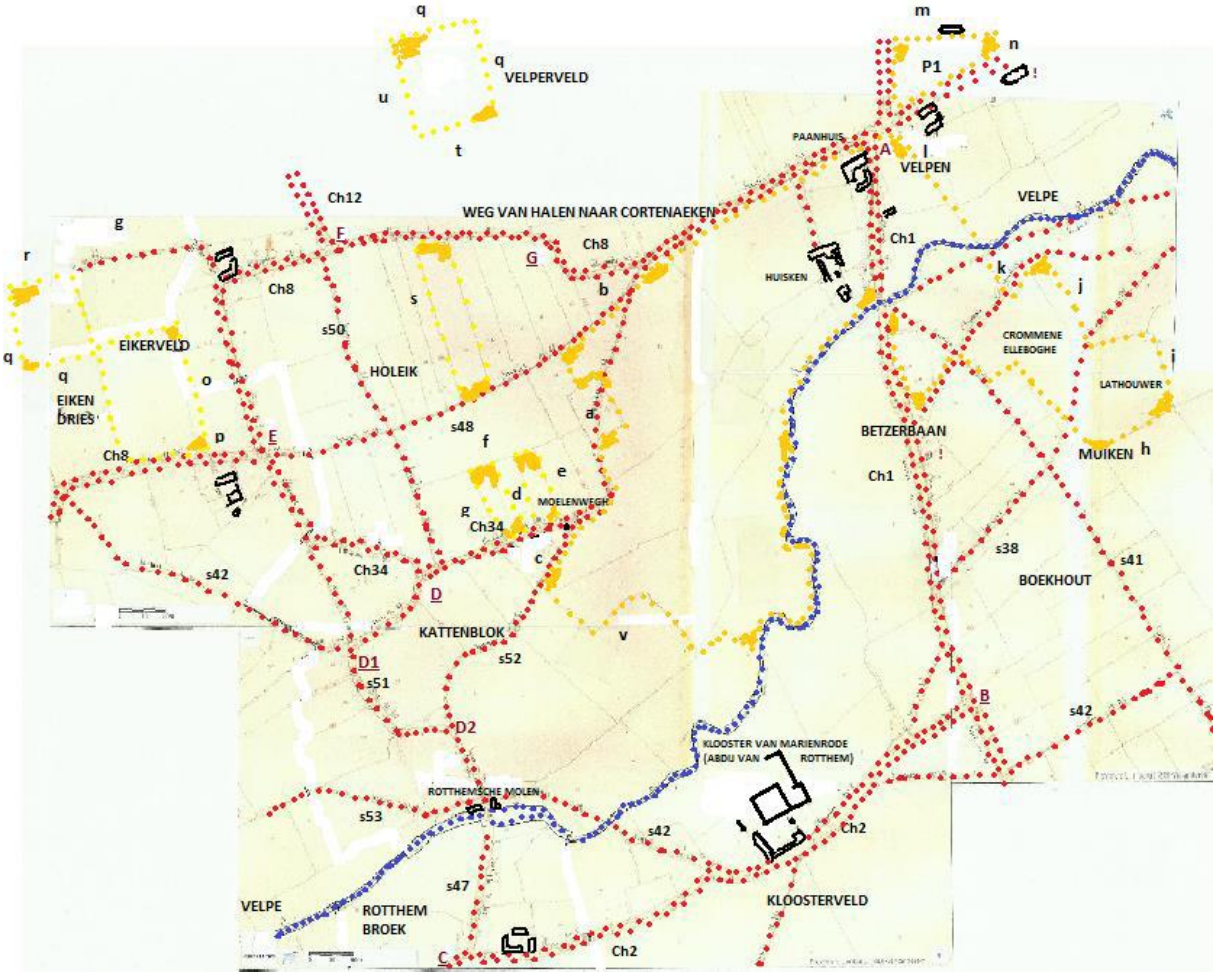
In de onmiddellijke omgeving lag nog de **stad Diest**, in het bezit van de prinsen van Oranje. Het had kort na Halen in 1229 ook vrijheden bekomen voor zijn inwoners. In het Diestse buitengebied lagen Webbekom en Assent (=***Kaggevinne-Lovens***).

---

[1] Atlas der Buurtwegen, 1844. De woningen die op deze kaart zijn getekend werden overgenomen voor onze situatieschets.

[2] Ferrariskaart, 1771-1778

[3] K. Verhelst, Een korte geschiedenis van het stadje Halen (1206-1795), 2014. Nadat de hertog van Brabant het westelijke deel van de domeingroep Halen had veroverd, schenkt hij de heerlijkheden Velpen en Zelk vanaf 1190 aan plaatselijke leenmannen, Arnold van Velpen en Everard van Zelk. De hertog van Brabant veroverde dit gebied op het kapittel van Sint-Lambertus van Luik, die dit zelf tussen 1155 en 1161 van de abdij van Sint-Truiden hadden gekocht. De schepenbank van de heerlijkheid Halen werd voorgezeten door een **meier**, en bestond verder uit 7 gekozen schepenen, 2 burgemeesters en 5 raadsleden. De 2 **burgemeesters** voerden de beslissingen van de schepenbank uit, respectievelijk binnen de stadsmuren en in het buitengebied. De raadsleden stonden de schepenen en burgemeesters bij voor een aantal aangelegenheden.

Situatiekaart rond 1750 van de heerlijkheid Velpen (de plaatsnamen die toen gebruikt werden zijn op de kaart genoteerd, we gebruikten hiervoor de schrijfwijze die F. Cleeremans gebruikte [4]). De heerlijkheid wordt noordelijk begrensd door de Ijzerbeek en zuidelijk door de Vossenkotbeek. Ook het meer westelijk gelegen gehucht Loksbergen behoorde tot de heerlijkheid Velpen.

Zelem, in 1649 door de prins van Oranje geschonken aan de adellijke familie Huygens, lag ten noorden van de Demer die net als de Gete de grens vormde tussen het hertogdom Brabant en het graafschap Loon.[5] Binnen dit graafschap lagen in de directe omgeving van Halen ook de **heerlijkheid**

4 F. Cleeremans, Toponymie van Halen en Loksbergen, 1928

5 De **graaf van Loon** had in 1189 het gebied ten oosten van de Gete kunnen inlijven. Het graafschap was gelegen binnen het **Prinsbisdom Luik**, dat zelf een leen vormde binnen het Heilig Roomse Rijk. De prins-bisschop had zitting in de rijksdag, een vergadering waar ook andere bezitters van een leen aan deelnamen.

Lummen en **Herk-de-Stad**, dat een van de *goede steden* was.[6] Meer zuidelijk lagen nog de **heerlijkheden Geetbets en Kortenaken**.[7]

De bezittingen van de heer van Velpen in de 18de eeuw

In 1788 werden de bezittingen die de markies van Wemmel en Asse had te Halen genoteerd in een kaartenboek.[8] Deze markies was toen de **heer van Velpen**.[9] In dit kaartenboek werden alle eigendommen van de heer genoteerd die verpacht werden. Interessant is dat bij elk stuk grond ook de aangrenzende eigenaars werden vermeld. Deze stukken grond bestonden uit akkerland en natte weilanden. Zelf beschikte de heer van Velpen dus over een aantal heerlijke rechten en liet hij zijn gebied besturen door de schepenbank van Velpen.[10]

In de 18de eeuw liep de oude *Betzerbaan* gewoon door, richting het dorp Geetbets. En vanuit het centrum van Halen kwam via de Zittaard *de weg van Halen naar Cortenaeken*. Dit waren aarden wegen. Op de kruising (situatiekaart, A) stond blijkbaar een richtingsaanwijzer. In het archiefdocument waarin de toenmalige bezittingen van de markies waren genoteerd, zijn ook enkele figuratieve afbeeldingen terug te vinden van een aantal gebouwen die zich hier in de buurt bevonden:
-op de kruising van *de weg van Halen naar Cortenaeken*, en de eeuwenoude *Betzerbaan,* stond het ***Paanhuis*** waar onder andere een bierbrouwerij gehuisvest was.[11]
-even verderop en achter het *Paanhuis* gelegen, lag een hoeve die via een (nu nog zichtbare) toegangsweg naar *de weg van Halen naar Cortenaeken* liep. Verderop richting de rivier Velpe stond het ***Huisken*****,** de vroegere verblijfplaats van de heer van Velpen.
-en in de buurt bevond zich ook een kleine kapel[12]

---

[6] De heerlijkheid Lummen bestond uit Lummen, Linkhout, Schulen en Koersel. Herk-de-Stad werd bestuurd door 2 burgemeesters, die de beslissingen van de schepenbanken van Luik (voor het binnengebied) en van Bilzen (voor het buitengebied) uitvoerden. Ze werden daarvoor bijgestaan door 10 raadsleden.

[7] Geetbets was in de 18de eeuw in het bezit van de familie de Ryckman de Betz. In 1785 wordt Joannes Baptist Cornelissen de Wijnsbroeck, heer van de heerlijkheid van Schoten, Horst, Kortenaken,… genoemd (Schepenbank Halen, Gichtregisters, Rijksarchief Hasselt BE-A0515/482, nr. 23). Beide heerlijkheden lagen eveneens binnen het hertogdom Brabant.

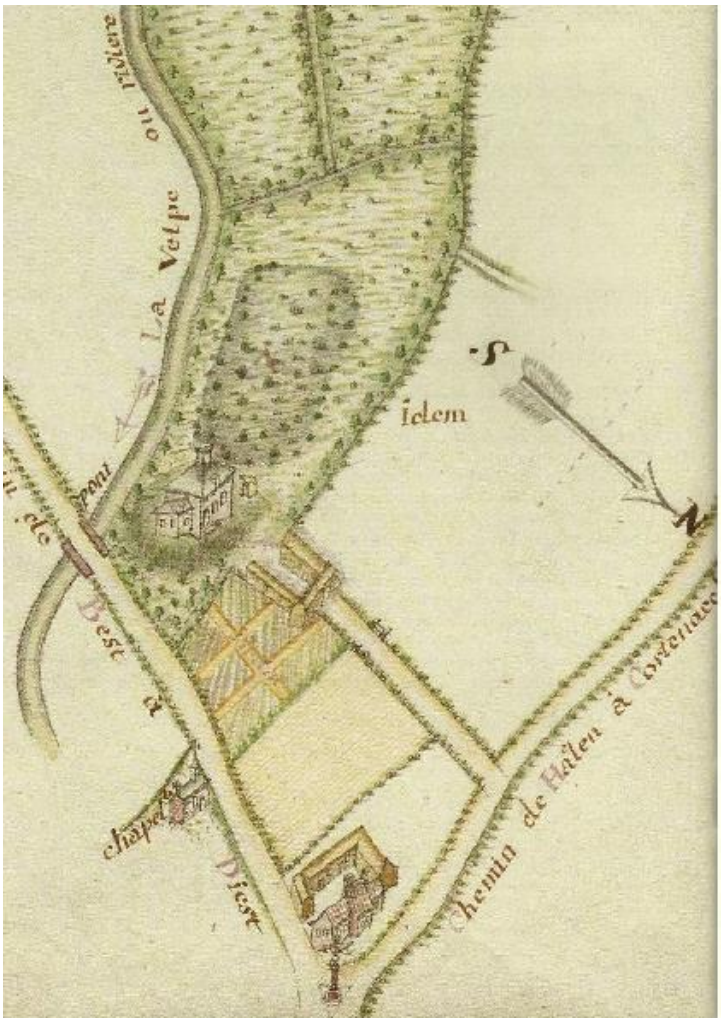
[8] Collectie Limburgensia, Provinciale Bibliotheek Limburg, www.flandrica.be

[9] Op het einde van de 17e eeuw wordt deze markies al genoemd als heer van Velpen, in: P.J. Maas, Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, p. 49. De heerlijkheid Asse was sinds 1559 in het bezit van de familie de Cotereau met opeenvolgend: Joannes, Guillelmus (+1620), Guillelmus (+1689), Guillelmus (+1711), diens dochter Maria Antonia (+1729) en tenslotte haar nicht Catharina Louisa de Cotereau (+1794) als heren van Asse. Deze laatste huwde in 1726 met Philippus Franciscus Josephus Taye (+1761), markies van Wemmel. In: www.ascania.be

[10] P. J. Maas, Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, 1877, P.36. In 1616 start er een proces tussen de stad Halen en de heer van Westmalle, die tevens heer van Velpen was. Inzet was een betwisting over wie er zich de **hoge rechtspraak** van Velpen kon toeëigenen. De Raad van Brabant stelde hierin de heer van Velpen in het ongelijk. De heer van Westmalle op dat moment was Henricus de Cotereau (+1633), uit een jongere tak van deze familie. Zijn kleindochter Catharina de Cotereau wordt na de dood van haar oom Erard (+1662), erfvrouw van Westmalle en zal in 1645 huwen met de markies van Asse, Guillelmus de Cottereau (+1689). Hun zoon Joannes (+1725) wordt baron van Velpe genoemd, hij was de vader van de laatste markiezin Catharina Louisa. Het is dus door huwelijken dat de markies van Wemmel en Asse in de 18e eeuw in het bezit komt van de heerlijkheid Velpen. In: www.ascania.be

[11] P.J. Maas, Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, 1877, P.65

[12] P.J. Maas, Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, 1877, P.121. Deze kapel was toegewijd aan het H. Kruis en bestond reeds in de eerste helft van de 15de eeuw. In 1608 verschijnt voor notaris Joannes Van de Vinne te Halen, ene Erasmus Bodechon, wonende 'inden lande Luydiek (=Luik), in het dorp van Ville de la avec (=Villers l'Evêque?), namens zijn broer Guillelmus. Deze laatste heeft van de aartsdiaken van Luik de kapel van Velpen 'gegunt' gekregen. Als getuigen traden toen onder andere de Halense burgemeester en de kapelmeester van Velpen op, Petrus Deens. De Halense pastoor liet bovendien optekenen dat deze kapel een cijnsboek had. Dit **cijnshof** bracht jaarlijks 26 kapoenen (=vetgemeste gesneden hanen die als cijnsbelasting gegeven werden) en bezat '3 zillen broecx ende een plecke bempts'. Het waren dus niet alleen de grotere heerlijkheden, maar ook andere instellingen die beschikten over cijnsgronden.

Afbeeldingen van het Paanhuis, het Huisken met de hoeve, de kapel [8]

Uit het kaartenboek blijkt dus dat naast de verpachte gronden, een groot deel van het grondgebied van de heerlijkheid Velpen in handen was van particulieren, vaak plaatselijke inwoners. Ze hadden deze percelen als **cijnsgrond** in handen gekregen. In ruil voor een jaarlijks te betalen cijnsbedrag werden zij in feite zelf een soort praktische eigenaar van de percelen. Ze konden hiervoor vrij beschikken over de gronden en deze doorverkopen, laten erven aan hun nakomelingen, of gebruiken als borg bij het aangaan van een lening. De feitelijke eigendom bleef wel bij de heer zelf. We komen zo uit dit kaartenboek een aantal van deze eigenaars van cijnsgronden tegen: de weduwe Catillion (situatiekaart, h), de heer Lots (i), Georgius Schepmans (j), het opgeheven klooster van Baradael (k,[13]). Het perceel grond (P1) rechtover het *Paanhuis* lag naast de eigendommen van Joannes Claeskens (l), Franciscus Gibens (m) en de *communauté* van Halen (n, [14]). De akkers hadden hier toen namen: *Cromme Elleboghe ,* de *Lathouwer, Muiken, Boekhout*. Alle percelen die in het kaartenboek genoteerd werden, waren verpacht aan 2 personen: Guillelmus Loosen **pachtte** de

[13] In 1788 toen het kaartenboek gemaakt werd, zijn reeds een aantal kloosters onder het Oostenrijkse bewind opgeheven. Zo is er hier in de buurt sprake van eigendommen van de vroegere kloosters van Baradael en van Bethlehem. Barberendal was een klooster van augustijner zusters te Tienen. Het behoorde net als de door reguliere kanunniken bevolkte Betlehempriorij bij Herent tot de congregatie van Windesheim. (informatie J. Appelmans, Eigen Schoon en de Brabander)

[14] Met de communauté wordt waarschijnlijk het Halense stadsbestuur bedoeld.

hoeve in de buurt van het *Huisken* en verder ook de meeste andere percelen, een zekere Coeckelberghs werd genoemd als pachter van onder andere het paanhuis.

De heer van Velpen, zo blijkt uit het kaartenboek, had ook bezittingen verderop. In de buurt van het huidige gehucht Holeik wijzen de plaatsnamen *Eikerveld* en *Eikendries* er vermoedelijk op dat hier vroeger een eikenbos heeft gestaan, als uitloper van de Loksbergse bossen. Ook de plaatsnaam *Holeik* wijst in die richting. Het gehucht werd onder andere omringd door het Eikerveld, het *Kattenblok*, en het Velperveld. In het Eikerveld had de heer van Velpen een 2-tal grondpercelen in eigendom en die verpacht werden, de eigenaars van de cijnsgronden in de onmiddellijke omgeving waren in 1788 Juffrouw d'Overschie (r) , Elisabeth Hendrick (q), Matthias Boijen (g). Ook binnen het gehucht zelf had de heer land in eigendom. Enkele andere namen van grondbezitters hier waren Catharina Jacobs (s), Matthias Boijen (g), de weduwe Gillon (f), Joannes Geselle (e), Georgius Basteijns(d), Joannes Gibens(c). Ook de percelen land van de weduwe Pransair (b) en van de H. Geest van Halen (a,[15]) waren cijnsgronden binnen de heerlijkheid van Velpen.

Holeik werd doorsneden door de voetwegen s50 en s48. In de huidige Mannenkenshaagstraat (E) liep hier de al eerder genoemde **Weg van Halen naar Cortenaeken** verder. De Ijzerwinningstraat liep toen als Chemin 12 verder richting Asbronstraat. De huidige Liniestraat loopt hier ook verder richting Loksbergen, ook dit is pas een latere rechttrekking van de weg geweest. Rond 1750 lag hier enkel een voetweg die richting Loksbergen liep.

Ten noorden van de *Weg van Haelen naar Cortenaeken* lag het **Velperveld**. De markies had hier nog een perceel akkerland dat hij verpachtte, begrensd door de percelen van P. Reniers (u), P. Flaijen (t) en Elisabeth Hendrick (q). Even verderop (situatieschets G) werd dus eveneens de straat later rechtdoor getrokken. De oude voetweg die ongeveer van hier richting Holeik liep mondde uit in de Molenweg (=*Moelenwegh*), dus de weg naar de *Rotthemsche* molen. Als we nu nog even de huidige huizenrij op de Liniestraat wegdenken, kunnen we ons gerust in het landelijke Velpen-Rotem-Holeik van 1750 wanen. We zien in onze verbeelding enkel boerenkarren met paard voorbijtrekken richting de molen, anderen bewerkten de akkers. Bij valavond zorgde iedereen om binnen te blijven: de wegen waren nog onverlicht en het was toen ook nog de periode dat er in Halen en omgeving heel wat wolven rondliepen.[16]

In het zuiden grensde de heerlijkheid Velpen aan de de gronden van de heer van Kortenaken. Een perceel land dat de markies nog verpachtte en dat *Craesveldt* genoemd werd, lag in de buurt van Blekkom. Ook gronden in Reinrode werden vermeld in het kaartenboek uit 1788.

Het klooster van Mariënrode (of abdij van Rotthem)

De monumentale voorgevel die nu nog aan de straatkant te bezichtigen is, was de vroegere ingang van het ***klooster van Mariënrode***, ook genoemd als ***abdij van Rotthem***. Voor het poortgebouw lag

[15] De instelling die zich in de 18de eeuw bezig hield met armenzorg noemde men de **H. Geest van Halen**. Ze hadden blijkbaar ook enkele gronden in eigendom waar ze inkomsten uit haalden. Als we dit perceel zien als een klein rechthoekig stuk dat vroeger deel uitmaakte van de landerijen van de heer van Velpen, dan moet dit waarschijnlijk ooit een schenking geweest zijn aan de H. Geest.

[16] P.J. Maas, Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, 1877, P. 57

akkerland (het *Kloosterveld*) en vertrok een kleinere voetweg. Er was ook een verbindingsweg (s42) met de verderop gelegen molen.

De abdij werd in 1750 bewoond door koorzusters en konverszusters van de orde der cisterciënzers. Deze religieuzen leefden in cellen en dienden in het eigen levensonderhoud te voorzien. Ze hadden gronden in bezit –onder andere in de onmiddellijke omgeving van de abdij- en de konverszusters zorgden voor het bewerken van de landerijen, ze deden hiervoor beroep op handwerkers.[17] De geestelijke leiding en het beheer van de bezittingen lag bij abdis Scholastica Nijns (°1681-+1762, abdis sinds 1735).[18] Een andere belangrijke zuster was priores Victoria Medina (afkomstig uit Londen,+1767). Zij was bij afwezigheid van de abdis haar plaatsvervangster. Het klooster viel oorspronkelijk onder de abdij van Clairveaux, die later haar macht delegeerde aan de abdijen van Val-Dieu en van Villers. Jaarlijks kwam vader-abt op bezoek in *Rotthem* waar de plaatselijke biechtvader –vaak was dit een monnik van de mannenabdij- hem vertegenwoordigde. In 1750 was Petrus De Laet de biechtvader (afkomstig uit Lier, +1774). Kapelanen hielpen de biechtvader (Ambrosius De Keyzer, kapelaan sinds 1735, afkomstig uit Antwerpen, +1770 en kapelaan Leysers, kapelaan sinds 1735, monnik van de Sint-Salvatorabdij in Antwerpen, +1766). Het aantal zusters en bewoners van de abdij van Rotem was niet zo hoog. Zo weten we dat er in 1763 maar een 13-tal koorzusters de gebouwen bewoonden. Naast de opbrengsten van hun landerijen, haalden de zusters nog andere inkomsten uit de molen van Rotem even verderop, en uit tienden. Zo was de abdij van Rotem **tiendeheffer** van een groot deel van Geetbets. Tienden werden van oudsher geïnd als een deel van de landopbrengst en dienden als inkomsten voor plaatselijke religieuze instellingen (bv. onderhoud of het bouwen van nieuwe kerken). [19] De abdij had ook een cijnshof dat dus cijnsbelastingen inde voor gronden die in hun bezit waren en als een soort praktische eigendom werden gegeven aan laten (=niet-vrije mensen). [20]

Op de Ferrariskaart staat nog een zeldzaam plan van de verschillende gebouwen die deel uitmaakten van het klooster. De meeste gebouwen waren in leem opgericht. Zo waren er een ziekenzaal, een eetzaal, een kapittelzaal, verder de cellen van de zusters met erboven het slaapgedeelte. Er was ook een abdijkerk.[21] Binnen de abdij was er verder een bakhuis, een brouwerij, een werkhuis en aan de straatkant een hoeve (gebouwd in 1669). Er was ook een tijdje een Franse kostschool gehuisvest, waardoor het klooster niet gesloten zou worden onder het bewind van de Oostenrijkse keizer-koster Jozef.[22]

De gronden van de abdij waren in het bezit van de zusters, maar lagen dus geografisch binnen de heerlijkheid Velpen. De abdij had evenwel heel wat privilegies bekomen van de hertog van Brabant, en kon in geval van onlusten rekenen op zijn bescherming. Tijdens de Franse periode werd het klooster gesloten, de zusters dienden de gebouwen te verlaten, en in 1797 werd het domein

---

[17] P. Vrijens, De Cistercienzerinnenabdij van Rothem bij Halen, 1970

[18] J. Grauwels, Obituarium van het klooster Marienrode onder Halen, Vlaamse Stam, 1970

[19] Van tiendenheffers werd verwacht dat ze ook zelf inspanningen leverden. Zo betaalde de abdij van Rotem mee voor de bouw van de huidige pastorij van Geetbets in 1752 en voor de bouw van de nieuwe kerk daar in 1763, in: G. Leus, De Heren van Bets, 1999.

[20] P.J. Maas, Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, 1877, P. 135. Op het grondgebied van Halen waren er verschillende **cijns- of laathoven** die dus zelf gronden in bezit hadden en hiervoor een cijnsbelasting inden. Naast de abdij van Rotem had ook de kapel van Velpen een eigen cijnshof, uiteraard naast dit van de heren van Velpen zelf. De overdracht van gronden diende te gebeuren voor een meier, schepenen en eigengenoten of laten. Deze cijnshoven mochten over geschillen vonnissen die te maken hadden met eigendomsrechten. In de buurt van Velpen lagen nog de cijnshoven van Blekkom, het Hof der prelaten van Vlierbeek en het Laathof van Vrouweperck, beide te Loksbergen gelegen. De akten van deze laathoven werden door de secretaris van de stad Halen in de zogenaamde **gichtregisters** genoteerd, de heerlijkheid Velpen had zijn eigen klerk. In het midden van de 17de eeuw zouden de heren van Velpen het recht van een eigen zegel en een eigen klerk verliezen, vanaf dan werd ook alles in de Halense gichtregisters genoteerd (P. 140).

[21] P.J. Maas, Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, 1877, P. 120. De abdijkerk had twee altaren toegewijd aan het H. Kruis en aan de H. Bernardus. Oorspronkelijk stond er een kapel die in het begin van de 14de eeuw was opgetrokken.

[22] P.J. Maas, Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, 1877, P. 50.

openbaar verkocht. Kort nadien zou de kerk worden afgebroken, ook andere gebouwen sneuvelden. Met wat verbeelding zou men de middeleeuwse abdij hier nog kunnen zien herrijzen. Stel u daarbij niet een imposante en grote abdij voor, maar eerder een aantal sobere lemen gebouwen. Men kan zich de vraag stellen waarom juist deze plaats, *Alaertsdries* genoemd, werd uitgekozen om een vrouwenabdij op te richten. Vermoedelijk had dit te maken met de grensligging binnen het hertogdom Brabant, de aanwezigheid van de rivier Velpe (=watervoorziening) en enkele belangrijke verbindingswegen.

Wat er op dit moment aan gebouwen nog rest is beschermd.[23] Aan de straatkant rest nog het vroegere poortgebouw met nog gevelstenen gedateerd (1669). De gevelmuur zelf is vernieuwd geweest in 1777. Ook het woongedeelte rechts dateert uit die periode evenals de stallingen aan de linkerkant. Op een foto uit 1977 krijgt men een goed beeld van het erf, waarschijnlijk ook zoals het er uit zag 200 jaar eerder.

Zicht op het erf achter het vroegere poortgebouw van de abdij.

Even verderop in de huidige Gidsenstraat –de vroegere weg s47- liggen aan de rivier Velpe de restanten van een molengebouw, aan de linkerkant staat een vervallen lemen hoeve. Het molengebouw aan de straatkant en de deels lemen hoeve aan de overkant zijn eveneens beschermd. Vroeger liep hier dus enkel een voetweg (s47) naar de ***Rotthemsche molen***. Links van de weg lag het *Rotthem Broek*, een natte weide. De *molen* was eigendom van het klooster en werd verpacht aan de plaatselijke molenaar. Opmerkelijk zijn de vele voetwegen die in de omgeving naar deze molen

[23] https://beschermingen.onroerenderfgoed.be/

leidden, waarschijnlijk ook deels naar het klooster zelf. Het molenhuis dateert uit 1646[24], de zuidgevel aan de waterkant is wel 18de eeuws. Het waterrad werd geplaatst in 1715 en de molen zou nog uitgebaat worden tot 1961. Momenteel is de molen en de nadien bijgeplaatste gebouwen (gebouwd rond 1925) in privé-bezit. De vervallen schuur in vakwerkbouw aan de overkant van de straat was een dienstgebouw met stallingen voor de molen.

Foto van de watermolen

Van aan de molen tot aan de kruising met de huidige Holeikstraat is de rechttrekking van de weg (situatiekaart, D2 tot D) er pas later gekomen. Vroeger liepen er 2 voetwegen (s51 en s52), het weiland tussen beide wegen in noemde men het *Kattenblok.*

De inwoners van de heerlijkheid Velpen

We beschikken voor de 18de eeuw over een 3-tal bronnen waarin de Halense bevolking in detail is beschreven. Het gaat hier telkens grotendeels over het grondgebied van de huidige deelgemeenten Halen, Loksbergen en Zelk.
In **1709** woonden er hier een 161-tal gezinnen.[25] De namen van de gezinshoofden werden in alfabetische volgorde weergegeven, de weduwen werden met hun meisjesnaam genoteerd, en verder werden alle kinderen en inwonend dienstpersoneel eveneens met hun naam genoteerd. Wat wel ontbrak waren leeftijden, beroepen en woonplaatsen. In totaal ging het hier over een 900-tal

[24] P.J. Maas, Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, 1877, P. 22. Reeds in de 14de eeuw is er al sprake van de Velpemolen.

[25] J.G. De Brouwere, Inwoners van Halen in de XVIIIde eeuw, Vlaamse stam 1975.

personen, waarvan er 386 kinderen waren. Er woonden toen 123 knechten en meiden in bij de gezinnen. Binnen de abdijmuren van Rotem verbleven toen 44 personen (religieuzen en dienstpersoneel).
Ook voor de Halense bevolking uit **1755** hebben we gegevens. Er waren toen 137 gezinnen met enkel opgave van de naam van het gezinshoofd en zijn beroep. Bij de kinderen werd wel de leeftijd genoteerd. In totaal ging het nu over een 531 mensen waarvan 211 kinderen, er verbleven 66 dienstboden bij de gezinnen. Over de abdijbevolking werden er toen geen gevevens genoteerd, de abdis had blijkbaar geen toestemming gegeven aan de tellers. 10% van de bevolking toen was arm en diende op de H. Geest (=armenzorg) beroep te doen . Bij 2 namen konden we hier een verband leggen met inwoners van Velpen: Anthonius De Ceuster wordt als molenaar van Rotem genoemd, hij woonde er samen met zijn vrouw en kind, en 2 inwonende dienstboden. En Franciscus Pauwels wordt als pachter van Rotem genoemd. In welke hoeve deze samen met zijn gezin en dienstpersoneel woonde, is niet duidelijk. Van de Halense gezinshoofden werden er in 1755 een 43-tal als landbouwer genoteerd, een 34-tal als handwerklieden. Het is duidelijk dat de bevolking toen vooral leefde van wat het land opbracht. Enkel binnen de stadsmuren waren er nog enkele ambachtslui.

En uit het bevolkingsregister van 1795-96 [26]onthouden we dat de bevolking was toegenomen tot een totaal van 1340-tal personen, waarbij het beroep en de woonplaats van de gezinshoofden werden genoteerd. Enkel de namen van de kinderen jonger dan 12 jaar werden niet genoteerd. Binnen de abdijmuren woonden een 30-tal personen. Wanneer we naar het aantal gezinshoofden op de gehuchten *Rotthem, Velpen en Kruisdries*[27] kijken dan tellen we een 19-tal woningen. Het betreft hier voornamelijk handwerkers en pachters. Op *Mannekenshage* woonde Franciscus Peeraerts met zijn gezin, hij wordt als *sergeant* aangeduid. En voor *Lotsbergen* (=Loksbergen) werden er een 44-tal gezinnen genoteerd. Ook hier zijn het voornamelijk mensen die als beroep handwerker of pachter hebben, er worden ook een 3-tal *kloenkmakers* (=klompenmakers) vermeld. Ook vicarius Petrus Rijsermans en zijn dienstmeid wonen er.[28]

De pachters van Velpen en Rotem

Bij de **pachters** van *Velpen* komen we volgende namen tegen in het bevolkingsregister van 1795:
-Guillelmus Peeraerts, 52 jaar
-Joannes Michiels, 37 jaar
-Franciscus Gibens, 40 jaar
-Franciscus Coeckelberghs, 45 jaar
-Guillelmus Loosen, 65 jaar

De laatste 2 namen werden in het kaartenboek van de markies van Wemmel aangeduid als zijn pachters, zij woonden toen in het *Paanhuis* en in de hoeve voor het *Huisken*. Franciscus Gibens kwamen we tegen als eigenaar van een stuk land (P1). De familienamen Gibens en Coekelberghs kwamen in de bevolkingslijst van 1755 nog niet voor. De familienamen Loosen en Michiels wijzen wel

[26] M. Van Stappen, Een bezoek aan Halen in het midden van de 19de eeuw, 2009.

[27] *Kruisdries* is een toponiem die wijst op een plaats in de buurt van *Rotthem en Velpen*, vermoedelijk werd hiermee de bewoningskern van Holeik bedoeld.

[28] Loksbergen zou pas in de 19de eeuw een aparte gemeente worden met een eigen kerk. Rond 1795 woonde er wel al een vicarius (=plaatsvervanger van de pastoor van Halen). Kerkelijk behoorde de heerlijkheid Velpen tot de parochie Halen (pastoor Henricus van Herberghe (1686-1721), Jacobus Blockx (1721-1754), Carolus Quininus Van Stamme (1754-68), Petrus Jacobus Vandersmissen (1768-1801)).

op 18de eeuwse Halense familienamen. Voor Rotem worden als pachters[29] Henricus Schepmans, Jacobus Raymaekers, Nicolaus Loomans en de weduwe Bruijninckx genoteerd.

Verder onderzoek in de parochieregisters kon meer gedetailleerde informatie geven over de samenstelling van de pachtersgezinnen. Ter illustratie bekijken we hier een 3-tal families.

Franciscus Coeckelberghs, de pachter van het paanhuis, was te Halen geboren in 1751. Hij huwde met de van Kortenaken afkomstige Anna Gertrudis Raymaekers, met wie hij zeker 7 kinderen kreeg. Er woonden in 1795 drie dienstmeiden bij hem in . De moeder van Franciscus Coeckelberghs was al vrij vroeg in 1754 als weduwe hertrouwd met Henricus De Coster. Deze laatste woonde in 1795 binnen de stadsmuren van Halen, hij was een broer van Anthonius De Coster (=De *Ceuster*) die in 1755 als molenaar van Rotem werd genoemd.[30] Toen al werd Henricus De Coster aangeduid als herbergier en kleine landbouwer.[31]

Petrus Coeckelberghs/Kockelbergh, + 1753, X Anna Catharina Nijns (+1760, hertrouwt in 1754 met Henricus De Coster (+1802), die zelf in 1763 hertrouwt met Maria Elisabeth Antoon)

Joannes Franciscus Coeckelberghs, °1751, X Anna Gertrudis Raymaekers ('ex' Kortenaken), van wie 7 kinderen

Franciscus Coeckelberghs (°1751) , pachter van het paanhuis en zijn familie. Zelf werd hij de vader van Anna Elisabeth (°1785), Joannes Franciscus (°1787), Livinus (°1792), Maria Elisabeth (°1794), Adrianus (°1796), Bernardus (°1798) en Sophia (°1800). ***Tenzij anders vermeld wijzen alle vermelde data in deze tekst op de parochieregisters van Halen.*** *Daar er in 1795 sprake is van 4 kinderen ouder dan 12 jaar, moeten deze elders geboren zijn. In 1755 woonde Franciscus als kleuter bij zijn stiefvader Henricus De Coster. In de bevolkingstelling van 1709 komen de namen Coeckelberghs en De Coster nog niet voor.*

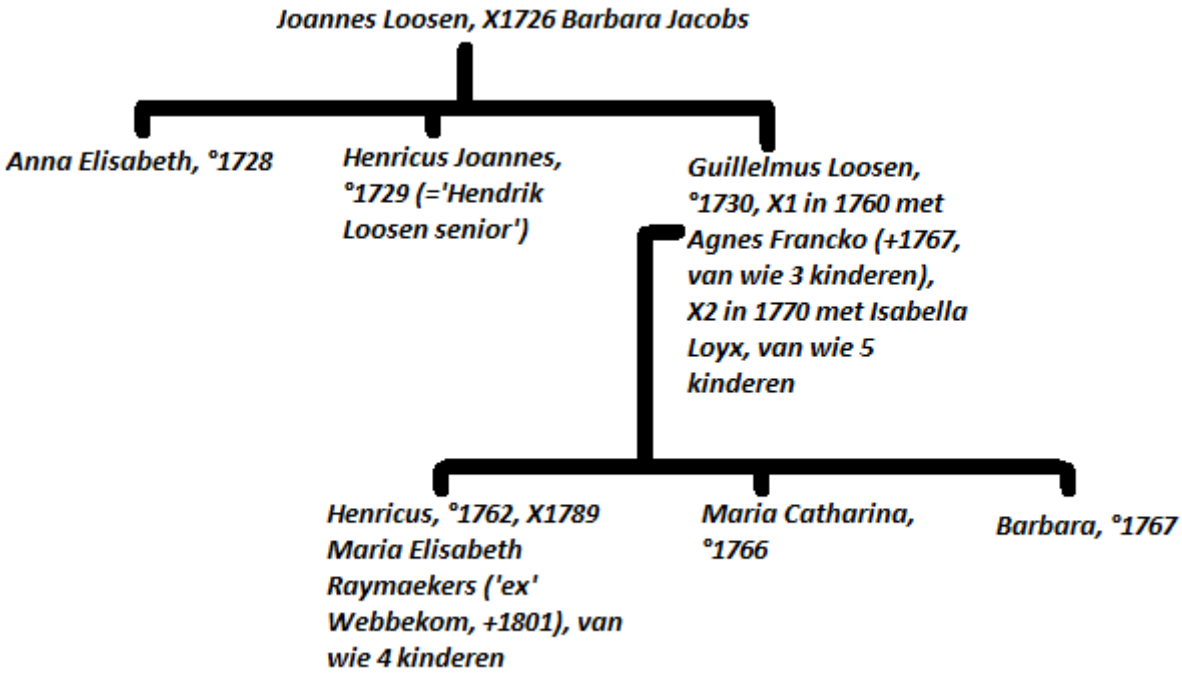
Guillelmus Loosen, de pachter van de hoeve voor het Huisken en van heel wat landbouwgronden in de heerlijkheid Velpen, was te Halen geboren in 1730. Hij huwde eerst met Agnes Francko, 10 jaar later met Isabella Loyx. Er woonden 6 knechten en 2 dienstmeiden bij hem in in 1795. In 1755 werd hij al als hoefsmid vernoemd in de telling. Guillelmus Loosen was de zoon van schepen Joannes Loosen en Barbara Jacobs. Uit zijn eerste huwelijk met Agnes Francko werd in 1762 Henricus Loosen geboren, die als *Hendrik Loosen junior* en als *agent municipael* (=burgemeester) binnen de Halense stadsmuren woonde in 1795.

---

[29] Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen pachters die gedurende een bepaalde periode landbouwgronden huurden, en bezitters van cijnsgronden die als 'praktische eigenaars' de gronden bewerkten. Vermoedelijk werden deze laatste ook 'pachters' genoemd in de bevolkingstelling van 1795 en mogelijk waren er ook wel pachters die grond huurden van de abdij van Rotem.

[30] Anthonius De Ceuster (=De Coster) wordt te Halen geboren in 1724 als zoon van Gregorius en Anna Loret. Hij was gehuwd met Maria Catharina Vanderheyden en Anthonius zal zelf overlijden in 1784. Bij de geboorte van Anna Elisabeth, de dochter van zijn broer Henricus, is grootmoeder Anna Loret de doopmeter.

[31] Dit kan er op wijzen dat stiefvader Henricus De Coster in 1755 al pachter was van het paanhuis.

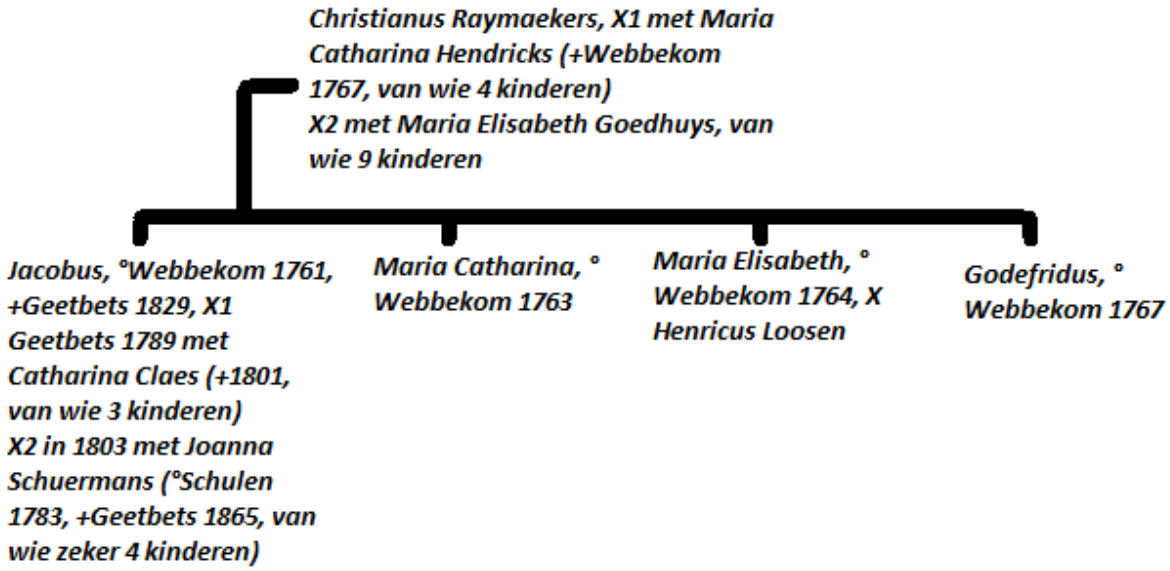

Guillelmus Loosen (°1730), pachter van de hoeve voor het Huisken te Velpen en zijn familie. Hij huwde twee maal. Uit het tweede huwelijk werden nog de kinderen Bernardus (°1770), Petrus (°1773), Agnes (°1776), Guillelmus (°1780) en Franciscus (°1787) geboren. De broer van Guillelmus werd in 1795 als 'Hendrik Loosen senior' genoemd, smid van beroep en wonende in de 'stad Halen'. Ook de zoon van Guillelmus, namelijk 'Hendrik Loosen junior' woonde als burgemeester binnen de stadsmuren. Hij was de vader van Isabella (°1790), Guillelmus (°1792), Maria Elisabeth (°1794) en Catharina (°1797). De naam Loosen komt ook al voor in de telling van 1709.

Jacobus Raymaekers, die als pachter van Rotem genoemd wordt, was te Webbekom in 1761 geboren. Hij huwde een eerste maal met Catharina Claes, en in 1803 een tweede maal met Joanna Schuermans. In de telling van 1795 worden nog een 3 inwonende knechten en een dienstmeid genoteerd. Ook zijn *moeie* (=tante aan moeders kant) Elisabeth Hendrickx woonde in bij het gezin, zij werd eerder reeds vermeld als eigenaar van cijnsgrond. Jacobus Raymaekers was de zoon van Christianus Raymaekers, pachter van de H. Geestwinning in Webbekom[32]. De oudste zoon uit het tweede huwelijk van Jacobus, was Godefridus Raymaekers (°1803), die later zal trouwen met Anna Maria Lucia Keuckx, de oudste dochter van de Geetbetse brouwer Guillelmus Keuckx.[33]

[32] De H. Geestwinning was een volgleen van de H. Geest van Diest. Christianus Raymaekers stamt af van Matthias Raymaekers en zijn vader Joannes, beiden schepenen van de heer van Kortenaken.Deze schepenbank zetelde in het Hof van Compenrode (Blekkom). (informatie Filip Raymaekers, ook W. Bas, Geschiedenis van Kortenaken, 1990).

[33] L. Raymaekers, 'Keukses' 200 jaar-Familiekroniek-Keuckx-Luyten-Raymaekers. Godefridus Raymaekers is een van de voorouders van mijn echtgenote. Zijn vader Jacobus heeft vermoedelijk maar een korte periode op Rotem gewoond, vermoedelijk als pachter van de abdij. Pachtovereenkomsten werden toen voor een bepaalde periode afgesloten en bepaalden blijkbaar de migraties van families in die tijd. De Schulense pannenbakkersfamilie Raymaekers is verwant aan Jacobus Raymaekers.

Jacobus Raymaekers (°Webbekom 1761), pachter van Rotem en zijn familie. Hij huwde twee maal, uit het eerste huwelijk werden geboren: Christianus Bernardus (°Geetbets 1789), Joannes Michael (°Geetbets 1791) en Ludovicus (°1793). Uit zijn tweede huwelijk werden naast Godefridus (°1803), nog Henricus (°1804), Felix (°1806) en nog eens Henricus (°1808) geboren. Alhoewel de familie Raymaekers niet in de tellingen van 1709 en van 1755 voorkomt, is ze wel al in de 17e eeuw duidelijk aanwezig in Halen!

Door in detail de Halense parochieregisters te onderzoeken konden we dus heel wat te weten komen over deze drie 18de eeuwse families die in de heerlijkheid Velpen woonden. Zij woonden in mekaars nabijheid en kenden mekaar ook. Zo is Isabella Loyx, de tweede echtgenote van Guillelmus Loosen, in 1796 de doopmeter van een kind van Franciscus Coekelberghs. Henricus Loosen *junior,* de zoon van Guillelmus, huwt zelf met Maria Elisabeth Raymaekers die een zus was van Jacobus Raymaekers!

Over de molenaar van Rotem en zijn familie

In de bevolkingstelling van 1795 treffen we te Rotem de naam aan van **molenaar** Cornelius Boijen. Rond 1755 waren we al de naam van de vorige molenaar tegengekomen, namelijk Anthonius De Coster.
En tenslotte hadden we nog Matthias Boijen, 62 jaar en Joannes Boijen, 70 jaar als pachters op *Kruisdries*. Ook de familie Boijen is eerder een lokale honkvaste familie. We vonden de namen van Joannes en Matthias Boijen ook terug als eigenaars van stukken land in Holeik in 1788.
Reeds in de telling van 1709 wordt Petrus Boijen (+1736) en zijn echtgenote Christina Pieraerts (+1718) genoemd samen met hun 2 oudste kinderen Anna en Henricus en een inwonende knecht Georgius Pieraerts.
Petrus Boijen was in 1702 gehuwd en samen met zijn echtgenote kreeg hij 7 kinderen:
-Gisbertus (°1703)
-Anna (°1705)
-Henricus (°1707) (*A)
-de tweeling Joannes Anthonius en Christiana (°1711)
-de tweeling Anna Elisabeth en Petrus (°1713)(*B)

Als vader van jonge wezen hertrouwde Petrus Boijen in 1718 met Catharina Kindermans (+1781), van wie er nog 5 kinderen [34]werden geboren:
-Anna Elisabeth (°1720)
-Joannes (°1726)(*C)
-Maria Christina (°1729)
-Martinus Andreas (°1732)(*D)
-Petrus Matthias (°1735)(*E)

Henricus Boijen (+1780, *A) wordt in 1755 vermeld als kleine landbouwer. Hij was gehuwd met Anna Elisabeth Ilias (+1795), samen kregen ze 8 kinderen. De broers Adrianus (°1738), Gasparus (°1749) en Philippus Jacobus (°1753) treffen we aan als pachters te *Lotsbergen.* [35]
Petrus Boijen (+1759, *B) huwde in 1743 met Livina Michiels (+1759) en samen kregen ze 6 kinderen. Hun jongste zoon was Cornelius Boijen (°1756), de molenaar van Rotem. Hij was gehuwd met de van Tienen afkomstige Anna Catharina Kouthoeven.
Joannes Boijen (*C) wordt als pachter vermeld op *Kruisdries* en was ook al in 1755 vermeld als kleine landbouwer. Hij huwde met Anna Maria Fets/Vets (+1800), hier kwamen er 4 kinderen.
Martinus Andreas (*D) wordt eveneens als handwerker in *Lotsbergen* vermeld, hij huwde met Aldegondis Rheniers (van wie 6 kinderen).
Petrus Matthias (*E) wordt eveneens als pachter vermeld op Kruisdries. Hij huwde in 1757 met Joanna Barbara Basteijns, in dit gezin werden er 10 kinderen geboren.

De familie Boijen groeide dus in de 18de eeuw te Loksbergen en omgeving uit tot een omvangrijke stamboom met Cornelius, de molenaar van Rotem, zijn ooms Joannes, Martinus en Matthias en zijn neven Adrianus, Gasparus en Philippus Boijen. Allen worden ze vermeld in de telling van 1795![36]

[34] Vermoedelijk werd er buiten Halen nog een dochter Joanna Catharina geboren rond 1723: zij wordt als doopmeter in 1738 en 1759 bij kinderen van haar broers.

[35] Adrianus Boijen huwde in 1782 met Anna Catharina Landuyt (+1797, van wie 8 kinderen). Gasparus Boijen (+1802) huwde met de van Diest afkomstige Anna Elisabeth Boijen (van wie 8 kinderen). Philippus Jacobus Boijen huwde met Anna Maria Latour (van wie 4 kinderen). De hierboven reeds vermelde eigenaar van cijnsgrond, Joannes Claeskens, was gehuwd met Anna Christina Boijen (°1746), dochter van Henricus.

[36] De diverse doopgetuigen bij de talrijke dopen geven heel wat personen met de familienaam Boijen, die wel niet altijd even duidelijk in de genealogie hun plaats hebben.

De gichtregisters *in de schepenbank van Halen*

Op het grondgebied van Halen lagen diverse cijnshoven die dus gronden in bezit hadden. De plaatselijke inwoners konden deze gronden als laten (=niet-vrije mensen) in 'bezit' krijgen en betaalden hiervoor een jaarlijkse cijnsbelasting. In de 18de eeuw werden allerlei transacties die met dit grondbezit te maken hadden, zoals verkoop of het aangaan van een lening waarbij de 'grondeigendom' als borg werd genomen, geregistreerd in de Halense gichtregisters. Dit gebeurde ook voor gronden die in de heerlijkheid Velpen lagen. De familie de Cottereau had hier nog heel wat bezittingen en haalde ook inkomsten uit diverse pachtovereenkomsten. Voor de cijnsgronden ontvingen ze nog een eerder symbolisch bedrag. Hun bevoegdheid over de rechtspraak in hun gebied waren ze in het begin van de 17de eeuw al kwijtgespeeld, het bijhouden van wat er met hun cijnsgronden gebeurde zouden ze in de 18de eeuw ook niet meer in eigen handen hebben.

In 'Kort overzicht van de Geschiedenis der Stad Halen' kon onderwijzer P.J. Maas reeds deze gichtregisters in 1877 inkijken. Tegenwoordig moet men hier voor naar het Rijksarchief in Hasselt, waar ze kunnen aangevraagd worden (Schepenbank Halen, Gichtregisters, BE-A0515/482). We konden er enkele bekijken uit nr. 23 (1776-86) en troffen direct enkele families aan die hiervoor al werden genoemd.

Elk register begint met een klassieke aanhef zoals 'wij frans loyx ende l. claeskens ***schepenen*** *der stad halen tuijgen ende doen condt dat op heden 6 7ber 1777 voor ons gestaen ende gecompareert is jan delabe in absentie de sheere* ***meijer*** *… ons heeft geexhibeert copije auth. notariael gepasseert voor den notaris A. Dimartinelli present getuijgen binnen de stad diest residerende in dato 23 janrij 1764 …' De meesten* ***gichten*** *(=overdracht van eigendom) werden toen eerst bij een notaris geregistreerd en nadien overgeschreven in de Halense stadsregisters.*

Blijkbaar gingen er soms wel een aantal jaren over vooraleer de transactie genoteerd werd te Halen zelf. Zo verscheen voor de notaris in Diest al op 23 januari 1764 Anthonius Thomas 'woonende tot selck' die verklaarde 'bij desen vercocht gecedeert ende getransporteert' aan zijn broer Franciscus Thomas 'inwoonder van budingen'. Het ging hier over een behuisde eigendom, groot 2 ***zillen*** *(=dagwand) en gelegen in 'cleyn vranckrijck onder loxbergen resort van halen'. De grond grensde in het oosten aan de 'mortelstraete' (=huidige Lindestraat) en werd verkocht voor een bedrag van 175 gulden (f°12).*

Op 27 augustus 1782 gebeurt een nieuwe transactie nu voor de schepenen L. Claeskens en Joannes Boijen (=hiervoor reeds vermeld als pachter op Kruisdries). Er is nu sprake van een lening die Philippus Boijen is aangegaan en waarbij er een som geld van 350 gulden geleend wordt van de Eerwaarde zusters Lucia Wijtens (moeder-overste) en Cornelia Vander Meren van het klooster Sint-Annadael te Diest. Er is afgesproken dat de lening jaarlijks zal worden afgelost met een bedrag van 12 gulden en 5 stuivers. Philippus Boijen stelt zich borg 'voor speciaelen pand ende hijpoteque' met een stuk grond van 10 zillen groot, 'soo land, weijde als bosch, gemeynelijck genoemt de steenhoven weijde… gelegen onder halen tot loxbergen' (f°137). De ligging van dit stuk grond wordt verder beschreven 'regenoeten de vroente suijt, jesper boijen ende joannes claeskens west, de beke noort ende jan van luijten oost'. Het gaat hier dus over de al eerder genoemde Philippus Boijen, ook zijn broer Gasparius wordt hier kort vernoemd, zij waren zonen van Henricus Boijen. In de gichtregisters wordt nog kort vermeld dat de genoemde gronden te Loksbergen cijnsgronden

waren en dat er jaarlijks nog 'eenigen cleijnen chijns ' diende betaald te worden. Dit bedrag overschreed blijkbaar niet een som van 5 stuivers.

*Op 25 september 1783 verschijnen voor de schepenen Franciscus Loijx en Melchior De Bruijn, een zekere Franciscus Germanus Van Veuchelen, samen met zijn echtgenote. Ze woonden in Neerlinter en verklaren een stuk grond verkocht te hebben aan Joannes Gesellen 'inwoonder onder halen' voor de som van 240 gulden. Deze Joannes Gesellen is hiervoor ook al genoemd als bezitter van cijnsgrond in het gehucht Holeik. Ditmaal gaat de koop over een stuk land 'int langveld' van 1 '**dagmael' (=dagwand**= ¼ bunder) groot en terug belast met 'eenigen clijnen chijns voor den grond niet excederende de vijf stuivers tjaers'. Er wordt hier nog extra vermeld dat de verkoop niet is gebeurd 'ten behoeve van eenige doode hand'.*[37]

Volgens de notariële akte van 3 november 1784 (f°200) heeft Martinus Boijen 'woonagtig onder halen voors. tot velpen' een lening van 150 gulden aangegaan. Hij betaalt hiervoor jaarlijks een som van 7 gulden en 10 stuivers als aflossing en stelt zich borg met een bunder weiland 'gelegen onder halen tot loxbergen… ende bebouwt met een huijs regenoeten de straete noort, de busselkens oost ende guillaume reniers in ander seyden'. Martinus Boijen had dit huis gekocht in 1756. Het betreft hier de eerder vemelde handwerker uit de bevolkingsregisters.

En op 28 februari 1786 wordt voor de notaris genoteerd dat Christinaus Brugman en zijn huisvrouw Catharina Van der Stucken, wonende te Miskom, een stuk land verkocht hebben aan Guillelmus Loosen. Het betreft hier een perceel van 5 vierendeelen gelegen in het 'langveld' te Halen en grenzende in het noorden aan de 'bane op loxbergen' (=huidige Lanciersstraat), in het oosten aan het 'igelstraetie' (=Egelstraatje) en in het zuiden aan Elisabeth Jacobs. Er wordt nog vermeld dat het hier gaat om een vrij, allodiaal en onbelast goed, 'sij misschiens met eenige clijne chijns' belast. Het betreft dus weer vrije cijnsgrond waarop geen hypothecaire leningen rustten. Guillelmus Loosen verklaart nog dat hij de grond gekocht heeft ten behoeve van zijn kinderen 'alreede verweckt ende met de gratie gots noch te verwecken met isabella loyx syne tegenwoordige huijsvrouwe'.

Met de schepenbank van Halen werd dus de meier, burgemeesters en schepenen bedoeld die de oude hertogelijke heerlijkheid van Halen bestuurden en er de rechtspraak in handen hadden. Geleidelijk aan zouden ze dus ook de verantwoordelijkheid dragen voor de rechtspraak in de heerlijkheid Velpen. We vinden hier van enkele voorbeelden in het archiefstuk uit de Schepenbank Halen, Procesdossiers en losse stukken (BE-A 0155/483). In 1775 moet men oordelen in een geschil over de inkomsten van de kapel van Velpen (nr. 1/20) en in 1788 over een verkoopsovereenkomst (nr. 9/29) tussen Martinus de Roy en Anna Vrencken enerzijds en de hiervoor al genoemde Elisabeth Hendrickx anderzijds. In 1792 heeft er zelfs een proces plaats waarbij de doodslag op een zekere Petrus Geeven behandeld wordt (9/46, Guillelmus Heeren versus Jacobus Raymaekers).

[37] Het recht van de dode hand, wijst op het in bezit komen van gronden door kerkelijke instellingen. Hierdoor derfde de overheid verdere inkomsten en stelde men een amortisatietaks ter compensatie. (informatie J. Appelmans, Eigen Schoon en de Brabander). Anderen stellen dit recht gelijk aan het recht op het beste hoofd (o.a. J. Van Rompaey, De heerlijkheid als heem van onze voorouders, Ons Heem, 1975, P. 125 en D. Verelst, Geschiedenis van volk en land van Beveren, Politieke en institutionele geschiedenis, 1984).